

Research Paper

The Position of Father in Family according to the Teachings of Nahj al-Balaghah

Shayesteh Ahmadi 1, seyed sadegh zamani 2*, Nasrolah Erfani 3, hooshang jadidi 4

1. PhD student in psychology, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.
<https://orcid.org/0009-0009-5224-0333>
2. Department of Psychology, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.
<https://orcid.org/0000-0001-8183-8611>
3. Associate Professor, Department of Psychology, Payame Noor University, Tehran, Iran
<https://orcid.org/0000-6321-8183-8491>
4. Department of Psychology, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran
<https://orcid.org/0000-0003-3014-9984>

Received:
May 1, 2023

Accepted:
June 16, 2023

Keywords:

Upbringing, Family,
Father, Nahj al-Balaghah,

[10.30495/iifs.2023.1982410.1075](https://doi.org/10.30495/iifs.2023.1982410.1075)

Abstract

Introduction: The present study was conducted with the aim of examining the educational role of father in the teachings of Nahj al-Balagha Book.

Methodology: The current research is descriptive analytical and is conducted by collecting library data. The statistical population of the current research is the Book Nahj al-Balagha and the statements of Imam Ali (peace be upon him) in the field of father's role in upbringing children. In this regard, qualitative content analysis method was used to analyze Nahj al-Balagha. The research tool was ATLAS.ti software, which was used to code, classify and categorize the selected texts.

Results: A total of 571 codes were extracted on the topic of education in the family, of which 53 codes are related to the codes of education and father, from Nahj al-Balagha's propositions that were relevant to the topic of the research after collecting the propositions and coding them using the open coding method. The coding of Nahj al-Balagha Book was done using the translation of the Dashti(2006).
Conclusions: Family counsellors may find the study's findings to be a helpful manual and source of knowledge. The wife should uphold his respect and solidify his guardianship function in the home in order to fulfil the father's educational duty in the family. Children should also respect their father and fulfill the father's educational and upbringing role in the family seriously. It is required to do independent studies on the authority of the man in the family and its educational impacts on each member, as well as the educational role of the man's love in the family, etc., in light of the qualities of the father.

Ahmadi ,Z. zamani .S.S., Erfani.N. Jadidi.H.(2023). The position of Father in family Nahj al-Balagha Doctrines
..Journal of Islamic-Iranian Family studies .3(1), 93-112

Corresponding author: seyed sadegh zamani

Address: Department of Psychology, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

Email: zamani@iausdj.ac.ir

Extended Abstract

Introduction: Training means leading (Beheshti, 2019). From the training point of view, a father is regarded as a leader and a teacher, a practical and intellectual mentor, and a behavior model. The roles that people played in families in Imam Ali (A.S.)'s era were different from those in current families. In Imam Ali (A.S.)'s era, the father played a substantial and vital role in the family, was the manager of the family's production, and since his living and workplace were close to each other, he could better supervise his family. However, nowadays the living and workplace are far from each other and the father can't spend much time with his family and children (Aron, 2014: 30). "Training from Ali's Point of View" by Majid Rashidpur, "Training and Education in Nahj al-Balagha" by Majid Fuladgar, "Mah-e Mehrparvar", "Training in Nahj al-Balagha", and "Taer Farrokhpey" by Mostafa Delshad Tehrani, and "Social Training and Professional Training in Nahj al-Balagha", "Effective Factors in Training from Nahj al-Balagha Point of View" by Najme Vakili are all written in this regard. This study aims at investigating the role of the father in Nahj al-Balagha doctrines. Thus, the descriptive-analytical method is used to study the role of the father in training children from Imam Ali (A.S.)'s point of view.

Methodology

This research is applied in terms of purpose and uses the content analytical method. All of Nahj al-Balagha was used as the statistical population and the ATLAS.ti software was used for extracting 2345 codes. Fifty three codes that referred to the role and position of the father were chosen for this study.

Results

Analyzing the quantitative data of the factors effective in the father's role in training from Nahj al-Balagha's point of view was the basis of testing the research hypotheses. It is worth mentioning that we tried to rely only on analyzing the quantitative data of extracting the categories from the chosen Nahj al-Balagha text; in other words, we didn't use our personal opinions to obtain the results. Since without mentioning God and relying on divine training, the heart is destroyed and humans fall into the bottom of the well, the father must take care of his children to invite them to divine piety and polish their souls with advice and suggestions.

Discussion

The study investigated the role of the father in the family based on the teachings of Nahj al-Balagha. The results indicated that when training his children throughout their childhood and teenagehood, the father must advise his children based on his love for them, and he must teach them self-improvement principles and walking with God, so that they avoid worldly whims, remove distracting hobbies, and think of the hereafter journey without any negligence.

The study results are in line with the results of Salehi Babamiri & Faraji (2019), Alavi (2014), Zohadat (2011), and Siers (2012) studies. In his research, Mirzabeigi (2015) concluded that the father is the main responsible person for establishing order and security, enforcing the law, and planning life matters at home; therefore, as the children get older, their need for their father gets more essential and more vital.

Conclusion

Studying the results of some research that was done in the 1990s, we conclude that:

Although the child models many people in his life, the father can be a suitable model for him at all ages. The child models many ethical vices and virtues from his father. The role of the father in the family and training children is considered so important in educational psychology that his ethical and personality characteristics may be found out through his children's behaviors.

Nowadays, one of the reasons for the families' weakness is the reduced role of the father in the family. Children who are grown up in their father's absence are more susceptible to crimes.

Acknowledgments

The study is extracted from the Ph.D. dissertation at the Islamic Azad University, Sanandaj Branch. We hereby thank all the experts who contributed to the research.

Funding

This research received no specific funding from funding organizations in the public, commercial, or non-profit sectors, and the research costs were covered solely by the first author.

Conflict of interest

Researchers allow the journal to publish this article. The authors declare that they have no conflict of interest.

جایگاه پدر در خانواده در آموزه‌های نهج البلاغه

شایسته احمدی^۱، سید صادق زمانی^{۲*}، نصراله عرفانی^۳، هوشنگ جدیدی^۴

۱. دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

<https://orcid.org/0009-0009-5224-0333>

۲. گروه آموزشی روان‌شناسی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.

<https://orcid.org/0000-0001-8183-8611>

۳. دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

<https://orcid.org/0000-6321-8183-8491>

۴. گروه آموزشی روان‌شناسی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

<https://orcid.org/0000-0003-3014-9984>

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۱ اردیبهشت ماه

۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۶ خرداد ۱۴۰۲

مقدمه: هدف از این تحقیق نقش تربیتی پدر در آموزه‌های نهج البلاغه بود. روش: پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی و با گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای و به ویژه کتاب نهج البلاغه و بیانات حضرت علی (علیه السلام) در حوزه نقش پدر در تربیت فرزند است. در این راستا به منظور تحلیل نهج البلاغه، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده گردید. در این پژوهش، کد گذاری، طبقه‌بندی و مقوله‌بندی متون انتخابی، توسط نرم‌افزار ATLAS.ti صورت گرفت. یافته‌ها: در مجموع از میان گزاره‌های نهج البلاغه مرتبط با موضوع پژوهش، بعد از جمع‌آوری گزاره‌های نهج البلاغه و کد گذاری آن‌ها به روش کد گذاری باز انجام شده است که تعداد ۵۷۱ کد در مورد موضوع تربیت و پدر استخراج شد که ۵۳ عدد آن‌ها مربوط به کدهای تربیت و پدر است. تلخیص و تلفیق کدهای نهج البلاغه و دسته‌بندی آن‌ها، ما را به ۶ عنوان خانواده در نهج البلاغه، مربی و معلم، تربیتی. فرزند پروری، جنسی، تربیتی. مراحل رشد، تربیتی. وراثت از عوامل مؤثر بر تربیت می‌رساند. کدبندی کتاب نهج البلاغه با استفاده از ترجمه‌ی دشتی (۱۳۷۶) انجام شد. نتیجه گیری: استفاده از نتایج این پژوهش می‌تواند راهنما و منبع اطلاعاتی مفیدی برای مشاوران خانواده باشد. همسر جهت تحقق زمینه تربیتی پدر در خانواده، احترام او را حفظ کند و جایگاه سرپرستی وی را در خانه تثبیت نماید. فرزندان نیز بایستی با احترام به پدر، به ایفای نقش تربیتی پدر در خانواده جدیت ببخشند. با توجه به ویژگی‌های پدر می‌تواند پژوهش‌هایی معجزا در ارتباط با اقتدار مرد در خانواده و تأثیرات تربیتی آن بر هر یک از اعضا و همینطور نقش تربیتی محبت مرد در خانواده و.. انجام پذیرد.

واژه‌های کلیدی: تربیت، پدر،

خانواده، نهج البلاغه

[10.30495/iafs.2023.1982410.1075](https://doi.org/10.30495/iafs.2023.1982410.1075)

استاد: احمدی، شایسته، زمانی، صادق، عرفانی، نصراله، جدیدی، هوشنگ (۱۴۰۲). جایگاه پدر در خانواده در آموزه‌های نهج البلاغه، فصلنامه مطالعات اسلامی ایرانی

خانواده، ۳(۱) ۹۳-۱۱۲.

نویسنده مسئول: سیدصادق زمانی

نشانی: گروه روان‌شناسی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران ایمیل: zamani@iausdj.ac.ir

مقدمه

« جایگاه رفیع تربیت در اعتلای انسان‌ها و نجات آن‌ها از گمراهی و ضلالت و خروج از نار و سیر به سوی نور در فرهنگ غنی اسلام از منزلت ویژه‌ای برخوردار است و اگر این تقدم رتبی بر امور دیگر اصالت نمی‌داشت، برتری و فضیلت آدمی در عالم کائنات مورد سؤال و تردید واقع می‌شد» (Haji Babaiyan Amiri, 2020). یکی از شرایط تحقق تربیت صحیح " پدر " است. پدر نقش مدیریت تربیتی و مدیریت خانواده را دارد

جو محیط خانواده باید پایگاه امنی باشد که کودک در آن احساس آرامش کند و پدر و مادر برای ایجاد چنین حسی در کودک، باید از مشاجره و ناسازگاری در حضور او پرهیزند و تا جایی که کودک به حریم دیگران لطمه‌ای وارده نیابد جو محیط خانه را محلی برای آزادی فکر و خلاقیت او بدل سازند. حضرت علی (علیه‌السلام) در فرازی از خطبه قاصعه از جوی که خود در آن رشد و پرورش یافتند، سخن می‌گویند و زمینه تربیتی که رسول خدا برای ایشان فراهم آورده‌اند را این گونه شرح می‌دهند « *خداوند بزرگ‌ترین فرشته خود یعنی جبرئیل را مأمور تربیت پیامبر گرامی کرد تا شب و روز او را به راه‌های بزرگواری و راستی و اخلاق نیکو راهنمایی کند و من همواره با پیامبر بودم چونان فرزندی که همواره با مادر است، پیامبر هر روز نشانه تازه‌ای از اخلاق نیکو را برایم آشکار می‌فرمود و به من فرمان می‌داد که به او اقتدا نمایم*» (Dashti, 2006)

مهم‌ترین چیزی که در محیط خانواده در زمینه تربیت فرزند اهمیت دارد شخصیت دادن به اوست چیزی که امروزه علم روان‌شناسی کودک اهمیت زیادی به آن می‌دهد. کودک به‌عنوان یک موجود مستقل از دیگران که دارای خصوصیات روانی و جسمی و اخلاقی مجزایی است همچنین نیازها و ویژگی‌هایی خاصی دارد که خانواده باید آن‌ها را شناسایی کند و متناسب با آن، روش‌های تربیتی درستی را به کار گیرد از طرفی به کار بردن روش‌های تربیتی برای کودک نیازمند آن است که پدر و مادر از هماهنگی کاملی نسبت به هم برخوردار باشند. اختلاف والدین در تربیت فرزند (استفاده از تنبیه بدنی، سخت‌گیری، حضور در اردوها و محافل مذهبی و...) کودک را دچار تعارض می‌کند، وقتی پدر یک مبنا دارد و توصیه‌ای می‌کند و مادر مبنایی دیگر یا بالعکس، کودک مجبور است یکی را بپذیرد و چون هر دو را دوست دارد توان انتخاب یکی را نخواهد داشت و دچار التهاب درونی و تعارض می‌شود (Dashti, 2006). کودک در مسیر رشد از افراد بسیاری اثر می‌پذیرد و تحت تأثیر دیده‌ها و شنیده‌های بسیاری قرار می‌گیرد. همه‌ی اطرافیان به نحوی مدل و الگوی کودک هستند؛ اما پدر نقش مؤثرتری دارد. رفتار پدر در سنین خردسالی فرزند برای او همه‌چیز است. پدر از نظر تربیتی به منزله راهنما و معلم، مرشد فکری و عملی و الگوی رفتاری است. و طفل، محبت، شفقت، وفاداری، خلوص و صفا، رشادت و شهامت، ادب و تواضع، عزت نفس، سجایای اخلاقی، درستکاری، پشتکار، سربلندی، شرافت و صداقت و ... را از پدر کسب می‌کند

مسئله پدری و عهده‌داری سرپرستی فرزندان، مسئولیتی خطیر و موفقیت در آن مستلزم آگاهی، فداکاری و اخلاق و اعتقاد است. به فرموده پیامبر پدر مسئول است. او موظف است اعتماد را درون خانواده بیاورد. مراقب فرزندان باشد و زمینه را برای استقلال و آزادی فراهم و مخاطرات را از آن‌ها دور کند. اساساً در خانواده‌های زمان حضرت علی (ع) و خانواده‌های جدید نقش‌هایی که افراد به عهده‌دارند با یکدیگر متفاوت است. در زمان حضرت علی (ع) پدر نقش اساسی و حیاتی خانواده را به عهده داشت و مدیر تولید خانواده بود و محل زندگی و محل کارش به هم نزدیک بود؛ بنابراین نظارت بیشتری بر خانواده داشت؛ اما امروزه تغییرات زیادی در نقش افراد خانواده به وجود آمده است. محل کار و زندگی از هم دور شده، پدر عملاً نمی‌تواند مدت زیادی را با خانواده و فرزندان سپری کند؛ و متأثر از شرایط گذار اجتماعی و تحول خانواده از مدل گسترده به سوی مدل تقریباً هسته‌ای، بحران اقتصادی، گسترش فناوری و امکانات زندگی ماشینی، رشد رسانه‌های ارتباط جمعی جهانی و... نوع الگوی ساختار قدرت، تصمیم‌گیری و اجرای امور، در خانواده تغییر کرده است. این تغییرات سبب ایجاد تعارضاتی میان نقش‌های قدیمی پدری که جزء فرهنگ و ارزش خانوادگی بود و نقش‌های ضروری جدید پدری شده است (Aron, 2014).

حضرت علی (علیه‌السلام) که خود یک "پدر" است و در تاریخ بشریت فرزندان شریف و تأثیرگذار هم چون امام حسن (علیه‌السلام) و امام حسین (علیه‌السلام) و حضرت زینب (سلام‌الله‌علیها) را به جوامع انسانی تحویل داده است هم در اندیشه و هم در عمل خود را در تربیت و پرورش فرزندان از جنبه‌های گوناگون مسئول و متعهد می‌دانست و از همین رو در تلاشی دقیق و با نظارت و مراقبتی مستمر به این امر مهم و محوری اهتمام ویژه داشت. در سیره‌ی تربیتی امام علی (علیه‌السلام) وظیفه سنگین پدر مورد توجه قرار گرفته است (Eshaghi, 2002).

نامه‌ی حضرت علی (علیه‌السلام) به امام حسن (علیه‌السلام) نمونه‌ای بزرگ از رهنمودهای تربیتی آن حضرت است که در متن آن آموزش‌ها و روش‌ها و راهکارهای ارزشمندی نهفته است. از جمله این که حضرت در نامه ۴۱ نهج البلاغه می‌فرماید: «پسرم هنگامی که دیدم سالیانی از من گذشت و توانایی رو به کاستی رفت، به نوشتن وصیت برای تو شتاب کردم، ارزش‌های اخلاقی را برای تو برشمردم. پیش از آن که اجل فرارسد و رازهای درونم را به تو منتقل نکرده باشم، در نظرم کاهشی پدید آید چنان‌که در جسمم پدید آمد، پیش از آنکه خواهش‌ها و دگرگونی‌های دنیا به تو هجوم آورند و پذیرش و اطاعت مشکل گردد، زیرا قلب نوجوان چونان زمین کاشته نشده، آماده پذیرش هر بذری است که در آن پاشیده شود. پس در تربیت تو شتاب کردم، پیش از آنکه دل تو سخت شود و عقل تو به چیز دیگری مشغول گردد تا به استقبال کارهایی بروی که صاحبان تجربه، زحمت آزمون آن را کشیده‌اند و تو را از تلاش و یافتن بی‌نیاز ساخته‌اند، آنچه از تجربیات آن‌ها نصیب ما شد، به تو هم رسیده و برخی از

تجرباتی که بر ما پنهان مانده بود برای شما روشن گردد^۱، اگر فرزند در عنفوان جوانی تربیت نگردد و قوای نفسانی اش در جهت پیروی از عقل هدایت نشود این آمادگی را خواهد داشت که به سمت قوای حیوانی متمایل شود و از آنچه شایسته اوست بازماند. در این صورت مانند شتری سرکش می‌شود که جذب او به سمت حقیقت دشوار می‌گردد. قلب نوجوان خالی از هر نوع نقش عقیدتی و غیر عقیدتی است و آماده پذیرش هر نوع نقشی است. حضرت قلب نوجوان را تشبیه فرموده به زمینی خالی از گیاه و زراعت که پذیرای هر نوع بذری است که در آن بیفشانند (Bahrani, 1983).

کتاب " تربیت از دیدگاه علی (علیه‌السلام) مجید رشید پور" و موضوع " تعلیم و تربیت در نهج‌البلاغه" عنوان کتابی است که مجید فولادگر بدان پرداخته‌اند کتاب‌های ماه مهرپرور " تربیت در نهج‌البلاغه" و طایر فرخ پی (کمالات انسانی در نهج‌البلاغه)، نوشته " مصطفی دلشاد تهرانی است که در این مورد نگارش شده است. دو کتاب به عنوان « تربیت اجتماعی و تربیت حرفه‌ای در نهج‌البلاغه» و « عوامل مؤثر در تربیت از دیدگاه نهج‌البلاغه» توسط نجمه و کیلی هم در رابطه با موضوع نوشته شده است. صالحی بابامیری و فرجی در مطالعه‌ای با عنوان " بررسی نقش خانواده در تعلیم و تربیت فرزندان از منظر نهج‌البلاغه" نقش خانواده در سازندگی و شخصیت اخلاقی فرزندان بسیار مهم است. خانواده برای اینکه بتواند نقش خود را به‌خوبی در این راستا ایفا کند در کنار این که نسبت به ملحق شدن فرزندان به فضایل اخلاقی اهتمام ورزید و باید فرزندان را از رذایل اخلاقی بر حذر دارد (Salehi Babamiri, 2019).

میرزاییگی در مطالعه‌ای با عنوان " نقش پدر در خانواده" به بررسی اهم وظایف پدر در خانواده پرداخته است. وی به این نتیجه رسیده است که پدر در خانه مسئول نظم و عامل اصلی ایجاد امنیت، اجرای قانون و برنامه‌ریز امور زندگی است. عدم حضور وی باعث سردی محیط خانواده می‌شود و از گرمی آن می‌کاهد. پسر وقتی پدرش را در کنار خویش می‌بیند؛ احساس امنیت و آرامش می‌کند به همین علت هر چه بچه‌ها بزرگ‌تر می‌شوند، به همان اندازه نیاز به پدر برای آن‌ها مهم‌تر و حیاتی‌تر می‌گردد (Mirzabeigi, 2013).

علوی در مطالعه‌ای با عنوان " تربیت در قرآن و نهج‌البلاغه" با نگاهی ویژه به تربیت اسلامی خاطرنشان می‌کند که تربیت جسمانی، عقلانی، اجتماعی، عاطفی، اخلاقی و دینی از منظر قرآن و ائمه معصومین علیه‌السلام و اندیشمندان مسلمان می‌تواند بخشی از موارد تشکیل‌دهنده‌ی تربیت اسلامی باشد. مطالب این کتاب در پنج فصل که به ترتیب

۱. «أَيُّ بُنَى، إِنِّي لَمَّا رَأَيْتُنِي قَدْ بَلَغْتُ سِنًا وَ رَأَيْتُنِي أَرْدَا وَ هُنَا، بَادَرْتُ بِوَصِيَّتِي إِلَيْكَ وَ أَوْرَدْتُ خِصَالًا مِنْهَا قَبْلَ أَنْ يُعْجَلَ بِي أَجَلِي، دُونَ أَنْ أَفْضِيَ إِلَيْكَ بِمَا فِي نَفْسِي أَوْ أَنْ أَنْقُصَ فِي رَأْيِي كَمَا نَقُصَتْ فِي جِسْمِي، أَوْ يَسْبِقُنِي إِلَيْكَ بَعْضُ غَلَبَاتِ الْهَوَى وَ فِتَنِ الدُّنْيَا فَتَكُونَ كَالصَّعْبِ النَّفُورِ، وَ إِنَّمَا قَلْبُ الْحَدِيثِ كَالأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا الْقِي فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبْلَهُ، فَيَادْرُوكُ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُوَ قَلْبَكَ وَ يَسْتَعِجِلَ لِيُكَ، لِئَسْتَقْبَلَ بِحَدِّ رَأْيِكَ مِنَ الأَمْرِ مَا قَدْ كَفَاكَ أَهْلُ التَّجَارِبِ بُغْيَتَهُ وَ تَجَرِبَتَهُ، فَتَكُونَ قَدْ كَفَيْتَ مَثْوَنَةَ الطَّلَبِ وَ عَوْفِيَّتَ مِنْ عِلَاجِ التَّجْرِبَةِ، فَاتَّكَ مِنْ ذَلِكَ مَا قَدْ كُنَّا نَأْتِيهِ وَ اسْتَبَانَ لَكَ مَا رَبَّمَا أَظْلَمَ عَلَيْنَا»

مباحث «خداشناسی»، «انسان‌شناسی»، «طبیعت‌شناسی»، «دنیا‌شناسی» و «مرگ‌شناسی» از منظر قرآن کریم و نهج‌البلاغه مورد بررسی و تحلیل قرار داده شده‌اند. (Alavi, 2014)

سیرز در مطالعه‌ای با عنوان "نقش پدر در مراقبت و تربیت کودک" به این نتایج دست یافت. پدر نقش مهمی در شناسایی هویت جنسی دختر داشته و در عین حال که مادر سعی می‌کند با نقش حفاظتی خود فرزند را حفظ کند، پدر، او را به سمت بیرون‌گرایی می‌دهد و در کنار دادن حس اعتماد و امنیت به او اجازه شکستن محدودیت‌ها را می‌دهد. پدر غریبه‌شناسانده شده‌ای است که دختر را از دستان قدرتمند مادر جدا کرده و در پناه خود به او هویتی مستقل در جهان می‌بخشد. (Sears, 2012)

زهادت در مطالعه‌ای با عنوان "تعلیم و تربیت در نهج‌البلاغه" موضوع تعلیم و تربیت را انسان‌می‌داند و گفته است که: طراحی نظام صحیح و جامع برای تعلیم و تربیت انسان، تنها از ناحیه‌ی وحی ممکن خواهد بود و قرآن کتاب انسان‌سازی و علی (علیه‌السلام) ترجمان و مبین قرآن است. (Zohadat, 2011).

با بررسی کتب، پایان‌نامه‌ها و مقالات فوق‌الذکر به دست می‌آید که این تحقیقات به بررسی روش‌های تربیت قرآنی، خصوصیات مربی و مربی بر اساس نهج‌البلاغه و یا به تأثیر نقش پدر بر اساس قرآن و روان‌شناسی پرداخته‌اند. ولی به نقش "پدر" با تکیه بر نهج‌البلاغه پرداخته نشده است. لذا با توجه به مطالب فوق و استناد به نهج‌البلاغه، در این مقاله قصد بر این است که تا بازتاب کلی نقش پدر در تربیت فرزند از دیدگاه نهج‌البلاغه با رجوع به نهج‌البلاغه و استفاده از افکار و اندیشه‌های انسانی کامل والا مانند حضرت علی (علیه‌السلام) که جامع‌ترین نگاه به انسان را دارد مورد بررسی قرار دهد.

؛ بنابراین با روش توصیفی-تحلیلی به سؤال زیر پاسخ داده شود. از نگاه حضرت علی (علیه‌السلام) در کتاب نهج‌البلاغه نقش پدر در تربیت فرزند چیست؟

نیز تربیت با توجه به دو ریشه لغوی آن «ربو» به معنای غذا دادن و بزرگ کردن، معطوف به رشد و نمو جسمانی و «رب» به معنای پرورش پی‌درپی یک چیز تا نیل به سرحد کمال که ناظر به رشد جسمانی و معنوی هر دو است، در نظر گرفته می‌شود (Al-Raghib al-Isfahani, 1991). تربیت به معنای پروردن، پروراندن، پرورش دادن، ادب و اخلاق به کسی یاد دادن. (Amid, 1956) «رب» به معنای مالک، خالق، صاحب، مدبر، مربی، قیم، سرور و منعم است و نیز اصلاح‌کننده هر چیز را رب می‌گویند؛ بنابراین رب به معنای مالک و مدبر تربیت‌کننده است (Ahmad, 2010).

" تربیت " شکوفا ساختن و به فعلیت رساندن یا پرورش دادن " استعدادها " است. آدمی در هنگام تولد واجد استعدادها، توانها و قدرت‌هایی در ابعاد گوناگون شخصیت است که به صورت بالقوه یا پنهان و نهفته در او جود دارند (Alavi, 2014).

در معنای اصطلاحی تربیت تعاریف گوناگونی بیان شده که در زیر به برخی از آنها اشاره شده است:

۱- فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل، برای شکوفا کردن استعدادهای بالقوه انسان در جهت مطلوب (Faezi, 1998)

۲- معنای عام تربیت پروراندن هر چیزی به نحوی که شایسته آن است (Bagheri, 2002).

۳- تربیت عبارت است از هرگونه فعالیتی که معلّمان، والدین یا هر شخص دیگری به منظور اثر گذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار یک فرد دیگر، بر اساس اهداف از پیش تعیین شده انجام می‌دهد. (HosseiniZade, 2005).

۴- تربیت یعنی هدایت (Beheshti, 2019).

این کاربردها در سخنان امیرمومنان علی علیه‌السلام به صورت دقیق و جامع وارد شده چنانکه در حکمت ۶۲ فرموده‌اند: « چون تو را درود گفتند، در پاسخ، درودی بهتر گوی و چون دستی از سر احسان به سوی تو دراز شد، به احسانی بیشتر، پاداشش ده و فضیلت از آن کسی است که نخست آغاز کرده است. در این جا واژه « یُربی » به معنای زیادت و فزونی آمده است همچنین آن حضرت « رَبْوَةٌ » به معنای سرزمین بلند و مرتفع و تپه و پشته در سخنی والا به کار گرفته و در خطبه ۱۶۳ فرموده‌اند: « بر خداوند پوشیده نیست خیره نگریستن بندگان و نه بازگشتن لفظی بر زبانشان و نه نزدیک شدنشان به پشته‌ای و ایشان در ستایش انصار آنان را پرورانده و رشد دهنده‌ی اسلام^۲ معرفی کرده و در حکمت ۴۶۵ فرموده است: « یعنی به خدا آنان اسلام را پروراندند چنان که کره اسب از شیر گرفته را پرورش دهند. به نیروی دارایی خود و کف‌های بخشنده خود و زبان‌های تیز و برنده خود^۳ ».

اما در نهج البلاغه، واژه‌های مختلفی برای معنا، مفهوم و کارکرد تربیت به کار رفته است که در اینجا به هفت مورد در اشاره می‌شود.

اینک برای به تصویر کشیدن واژه‌های ناظر بر معنا و کارکرد تربیت در نهج البلاغه در یک نگاه جدول (۱) ارائه می‌شود.

۲. « لَا يَخْفَى عَلَيْهِ مِنْ عِبَادِهِ شَخْصٌ لَخَطَّةٍ وَلَا كُرُورٌ لَفْظَةٍ وَلَا اِزْدِلَافٌ رُبُوءٍ »
 ۳. « هُمْ وَاللَّهِ رَبُّوْا الْاِسْلَامَ كَمَا يُرَبِّي الْفُلُوْءُ، مَعَ غَنَائِهِمْ بِاَيْدِيهِمْ السَّبَاطُ وَالْاَيْدِيَهُمْ السَّلَاطُ »
 ۱۰۱

جدول (۱) اصطلاحات تربیت در نهج البلاغه

ردیف	واژه	ریشه لغوی	معنای اصطلاحی	ارجاع	نهج البلاغه
۱	تربیت	ربب	پرورش روح و جسم / الهی شدن و صفات الهی پیدا کردن	نهج البلاغه، خطبه ۱۶	بندگانی که با دست قدرتمند خدا آفریده شدند و بی‌اراده خویش پدید آمدند و پرورش یافتند ^۴
۲	ادب	ادب	خوی خوش، دانش، فرهنگ، ظرافت عمل، ادب و حسن ادب= تربیت	حکمت ۵۴ حکمت ۳۵۹ حکمت ۳۹۹	«هیچ ارثی همچون ادب (تربیت) نیست» ^۵ پیش از آنکه به گفتار تربیت کند با کردار تعلیم دهد» ^۶ [ای مردم] کار تربیت خود را بر عهده گیرید» ^۷ و حق فرزند بر پدر آن است که نام نیکو بر فرزند نهد و خوب تربیتش کند و او را قرآن بیاموزد» ^۸
۳	صنع	صنع در معنای «تربیت»	عمل، کردار نیک و پرورش دادن، تربیت شدن		امام علی (علیه‌السلام) به معاویه اشاره کرد که می‌فرماید «همانا ما دست‌پرورده و ساخته پروردگار خویشیم و مردم تربیت‌شدگان و پرورده‌های مايند» «خداوند پدیده‌های شگفتی از جانداران حرکت‌کننده و بی‌جان، برخی ساکن و آرام، بعضی حرکت‌کننده و بی‌قرار آفریده است و شواهد و نمونه‌هایی از لطافت صنعتگری و قدرت عظیم خویش به پا داشته است» «پس از خدا چونان کسی پروا کنید که سخن حق را شنیده و فروتنی کرد، گناه کرد و اعتراف نمود، ترسید و به اعمال نیکو پرداخت، پرهیز نمود و پیش تاخت، یقین پیدا کرد و نیکوکار شد پسند داده شد و آن را به گوش جان خرید، او را ترسانند و نافرمانی نکرد، به او اخطار شد و به خدا روی آورد، پاسخ مثبت داد و نیایش و زاری کرد، بازگشت و توبه نمود، در پی راهنمایان الهی رفت و پیروی کرد، راه نشانش دادند و شناخت، شتابان به سوی حق حرکت کرده و از نافرمانی‌ها گریخت، سود طاعت را ذخیره کرد و باطن را پاکیزه نگاه داشت، آخرت را آبادان و زاد و توشه برای روز حرکت، هنگام حاجت و جایگاه نیازمندی، آماده ساخت و آن را برای اقامتگاه خویش پیشاپیش فرستاد» تذکیر: در نهج‌البلاغه مواردی مشاهده می‌شود که کلمه «تذکیر» و برخی مشتقات آن به‌کاررفته است؛ از جمله این بخش از خطبه حضرت امیر (علیه‌السلام) که می‌فرماید: «آگاه باشید به زودی معاویه شما را به بی‌زاری و بدگویی من وادار می‌کند. بدگویی را به هنگام اجبار دشمن اجازه می‌دهم که مایه بلندی درجات من و نجات شماست»
۴	هدایت	هدی و هدایت به معنی ارشاد و راهنمایی از روی لطف و خیرخواهی است	راهنمایی با انگیزه خیرخواهی	خطبه ۸۳-۳۳-۱۹	
۵	تذکیر	از ریشه «زکات» به معنی نمود و زیادت است و گاهی به معنی طهارت و پاکیزگی آمده؛	رشد و فزونی، نمو صالح	خطبه ۲-۱-۵۷	

۴. نهج البلاغه، خطبه ۱۶: ۸۳

۵. نهج البلاغه، خطبه ۱۶: ۸۳

۱۶

همان، حکمت ۳۵۹

۷. همان، حکمت ۳۵۹

۸. همان، حکمت ۳۹۹

خطبه ۱۷۷-	تهذیب کردن، شایسته شدن و نامه ۷۸-	صلح	صلح	۶
در فرهنگ نهج البلاغه «اصلاح» به معنای «به صلاح درآورد»، «آراست» و «نیکو انجام داد» آمده است و مصدر آن «اصلاح» است. ^۹	خطبه ۱۹۷-	خوب شدن		
نامه ۳۱.	خطبه ۴۵۳	پدید آوردن توأم با تربیت، تربیت شدن و تربیت کردن	نشأ	۷
«نشأ» به معنای «نشو نما کردن» (ترجمه و شرح مکارم شیرازی) و نیز به معنای «به جوانی رسیدن» آمده است.	نهج البلاغه			

از نظر (کریشن اشتانیر) ۱۸۵۹-۱۹۳۲^{۱۰} هدف تربیت این است که آدمی ارزش‌های فرهنگی یا تمدنی را به صورت ترکیبی در نوع خود (بدیع) درآورد و این تربیت همان هستی معنوی آدمی است و هر فرد این ارزش‌ها را به شیوه‌ی خود یا برحسب فردیت خود در ذهن خود سازمان می‌بخشد.^{۱۱} به نقل از پیازنه که تربیت تغییر واقعیت یا تجربه به وسیله‌ی انسان و نه انسان به وسیله‌ی تجربه است.^{۱۲}

امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «فمن ینبغی ان یفقه و یوذب و یعلم و یدرب و یولی علیه...»^{۱۳} خوشا به حال مردمی که سزاوار بودند احکام دین را بیاموزند و تربیت شوند و دانش فراگیرند و کارآزموده شوند و سرپرست داشته باشند... امام علی (علیه‌السلام) در این سخن به گوشه‌ای از هدف تربیت اشاره فرموده‌اند: که یادگیری احکام و فراگیری و رسیدن به علم و دانش و کارآزموده شدن و به عبارتی به کمال و اوج توانایی یادگیری و دانش است. امام رهایی از جهل و نادانی را از اهداف مهم تربیت مردم کوفه و شام بیان می‌فرماید: «حق شما بر من این است که شما را آموزش دهم و علم و دانش بیاموزم که نادان و جاهل نمانید و شما را تربیت کنم تا راه و رسم زندگی را بدانید...»^{۱۴}

امام در کلامی بسیار با اهمیت می‌فرماید: «ایها الناس تولوا من انفسکم تدبیها و اعدلوا بها عن ضراوة عاداتها» ای مردم! کار تربیت خود را، خود بر عهده بگیرید و نفس را از عادت‌هایی که به آن حرص دارد باز گردانید.^{۱۵} امام علی (ع) در موضوع تربیت به تربیت انسان به وسیله‌ی خودش توجه ویژه‌ای دارند و بر این موضوع در نهج البلاغه و دیگر سخنان خود تأکید فراوان داشته‌اند. آنجا که می‌فرمایند: «ای مردم خودتان عهده‌دار تربیت نفس

۹. برخی از مواردی که در نهج البلاغه «اصلاح» به معنای مذکور آمده است، عبارت اند از «اصح لهم کل فاسد» (خطبه ۱۷۷)، «اصح الله» (نامه ۷۸)، «اصح ذات بیننا» (خطبه ۱۹۷) و «فاصلح مثواک» (نامه ۳۱).

۱۰. همان، خطبه ۱۳

۱۱. آسیب شناسی - تربیت اجتماعی، ص ۶۴ (به نقل از دور کهیم).

۱۲. همان

۱۳. نهج البلاغه، خطبه ۲۳۸

۱۴. همان، خطبه ۳۴

۱۵. همان، حکمت ۳۵۹

خویش باشید و آن را از کشیده شدن به طرف هوس‌ها و عادات ناپسند و ناروا باز دارید.^{۱۶} و همچنین درجایی دیگر می‌فرماید: «زنهار! زنهار در تربیت و سازندگی خویش تلاش کن»^{۱۷} و همچنین به موضوع تربیت فرزند که از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار است به پدران توصیه می‌فرمایند: با فرزندان خود دوست شوید چرا که «موده‌الاباء قرابه بین الابناء» دوستی میان پدران سبب خویشاوندی میان فرزندان است^{۱۸} و نیز به علت تأثیر فراوان خانواده‌ها بر شخصیت نوجوانان سفارش می‌کند «روابط خود را با افراد با شخصیت و اصیل و خانواده‌های صالح و خوش سابقه برقرار ساز»^{۱۹}

روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش تحلیل محتوا است. موضوع بر اساس مطالعه‌ی کتاب‌ها و مقاله‌های مرتبط و بحث با صاحب‌نظران و استادان در زمینه‌ی نهج‌البلاغه و مطالعه‌ی کامل کتاب نهج‌البلاغه انتخاب شده است. کل کتاب نهج‌البلاغه که نقش پدر با مضامین تربیتی و تربیت جسمی، تربیت اخلاقی و... به عنوان جامعه آماری انتخاب شده است و تعداد ۲۳۴۵ کد با استفاده از نرم‌افزار اطلس. تی استخراج گردیده و به روش کدگذاری باز انجام شده است. در کدگذاری باز، داده‌ها و پدیده‌ها در قالب مفاهیم در می‌آید. داده‌ها از هم تقطیع شده، عبارت‌ها بر اساس واحدهای معنایی دسته‌بندی می‌شوند تا کدها به آن‌ها ضمیمه شوند. به دلیل حجم بسیار بالای مباحث و انواع تربیت فقط مباحث تربیت اخلاقی با تعداد ۱۸۴۰ کد به عنوان نمونه‌ی آماری تعریف شدند. یکی از موضوعات تربیت اخلاقی، کدگذاری پدر است که در نرم‌افزار، زیرمجموعه‌ی طبقه‌ی خانواده قرار گرفته است و برای این پژوهش ۵۳ کد که به مبحث نقش و جایگاه پدر اشاره می‌کند؛ انتخاب شد. برای سنجش پایایی پژوهش، نمونه‌هایی از متن مورد تحلیل با روش نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک انتخاب و مجدداً کدگذاری گردید. ضریب پایایی با استفاده از فرمول تعیین ضریب پایایی در تحلیل محتوا ۰/۸۷ محاسبه شد که بیانگر پایایی و قابلیت اعتماد بالای این پژوهش است.

یافته‌ها

تحلیل داده‌های کمی عوامل مؤثر بر نقش پدر در تربیت منتخب نهج‌البلاغه به شرح جدول (۲) و نمودار (۱) مبنای آزمون فرضیه‌های تحقیق واقع شد. لازم به ذکر است که در تمامی مراحل پژوهش سعی شده است نتایج بدون

۱۶. نهج البلاغه حکمت ۳۰۹

۱۷. همان، نامه ۳۱

۱۸. همان، حکمت ۳۰۸

۱۹. همان، نامه ۵۳

دخالت دادن نظرات شخصی، صرفاً با اتکا به تحلیل داده‌های کمی حاصل از استخراج مقولات از متن منتخب نهج البلاغه، ارائه شده است.

جدول ۲: دسته‌بندی کدهای عوامل مؤثر بر نقش پدر در تربیت

ردیف	نقش پدر در تربیت فرزند	کدها (Quotation)	توضیحات کدها (memo)
۱	خانواده در نهج البلاغه	خطبه ۹۴، نامه ۳۱، حکمت ۳۸، حکمت ۳۹۹	افراد پاک از صلب پدران پاک و رحم مادران پاک به وجود آمده‌اند چون انتخاب همسر مهم است باید همت کرد که به سراغ خانواده‌های پاک‌دامن رفت و از افراد ناپاک دوری کرد چون از نظر وراثت آثار زیادی دارد، یکی از ابعاد شخصیت انسان مسئله‌ی وراثت است و پدران پاک و با فضیلت و مادران با تقوا و صاحب شخصیت باعث مقدس شدن فرزندان می‌شوند، فرزندان با شخصیت و نوه‌های بافضیلت، دلیل دیگری بر شخصیت هر انسانی است. پدر با مواظبت از فرزندان باید آن‌ها را به تقوای الهی دعوت کند و قلب و روح آن‌ها را با بند و نصیحت آباد کند چون بدون ذکر و یاد خداوند خانه‌ی قلب ویران می‌شود زیرا بدون تربیت الهی در قعر چاه گرفتار می‌شود و با ریسمان قرآن، اسلام و عترت به خداوند نزدیک می‌شود.
۲	مربی و معلم	نامه ۳۱، حکمت ۳۸، حکمت ۴۱۱	. گاهی اوقات افرادی که از پدران خوش‌نام و خانواده‌های اصیل هستند به دلیل پیروی از هوای نفس دچار خودبرتربینی می‌شوند و از راه راست منحرف می‌شوند پس نباید فقط به وراثت فرد اعتماد کرد. بلکه محیط هم در شکل‌گیری شخصیت افراد تأثیر دارد. پدر باید مراقب باشد که فرزندان در انتخاب دوست دقت کنند و هر کسی را به‌عنوان دوست انتخاب نکنند و تا جایی که می‌توانند در زندگی خود از نیروی عقل استفاده کنند و مواظب باشند که بالاترین شرافت ذاتی و اکتسابی از پدران و گذشتگان داشتن اخلاق خوب است چون بیشتر از هر چیزی مردم را جذب می‌کند و قلب‌ها را متوجه فرد می‌کند. یکی از حقوق پدر بر فرزند نام‌گذاری است زیرا نام چیزی است که بارها و بارها تکرار می‌شود و اثر تلقینی دارد. امام (علیه‌السلام) تربیت را مقدم بر هر چیزی می‌داند، زیرا اگر پدر و مادر در تعلیم و تربیت فرزندان کوتاهی کنند خسارت زیادی هم دامان پدر و مادر را می‌گیرد و هم فرزند را به خصوص اگر افراد نایاب اطراف فرزندان باشند. از بین تمام آداب و تعلیمات به تعلیم قرآن توجه زیادی شده است زیرا قرآن مجموعه‌ی بی‌نظیری از تمام درس‌های مادی و معنوی در آن وجود دارد. حق فرزند بر پدر هم این است که در همه‌ی کارها جز نافرمانی خداوند سبحان از او اطاعت کنند. اگر پدران و فرزندان هر کدام به حق خود عمل نکنند عاق خواهند شد. پدر و مربی در تربیت کودک و نوجوان بنا بر علاقه‌ای که به فرزندش دارد باید او را نصیحت و توصیه کند و آداب اخلاق، خودسازی، تربیت نفس، سیر و سلوک الی الله را آموزش دهد، که کودک از هوا و هوس پرهیزد، سرگرمی‌های غافل‌کننده را از خود دور کند و به دور از تعصب و سهل‌انگاری به سفر آخرت فکر کند. از راه‌های کسب فضیلت اخلاقی استفاده از عقل است چون به‌وسیله‌ی عقل، دنیا و آخرت فرد به دست می‌آید و عدم استفاده از عقل، بی‌خردی و حماقت است. خودبزرگ‌بینی باعث می‌شود تواضع و فروتنی از بین برود و آدم خوش‌اخلاق در نزد مردم گرامی‌ترین فرد است. انسان باید از دوستی با افراد نادان که باعث ضرر رساندن به افراد، از دوستی با افراد بخیل که باعث عدم برآورده شدن نیاز از دوستی با افراد بدکار که باعث از بین رفتن فضیلت عفت و پاک‌دامنی و از دوستی با افراد دروغ‌گو که باعث به وجود آمدن شک و تردید در افراد می‌شود پرهیز کرد. حق‌شناسی در این است که وقتی فرد نعمت و یا موهبتی را از کسی یاد گرفته یا به دست آورده است بر ضد او به کار نگیرد چون بی‌انصافی است، با پدر و مادر و معلم که باعث شده‌اند فرد سخن گفتن را یاد بگیرد درشتی نکند.

در روایات اسلامی روی انتخاب و گزینش همسر تأکید زیادی شده است که مردم به سراغ خانواده‌های پاک‌دامن و مشهور و باتقوا بروند؛ زیرا تأثیر عوامل وراثت در اخلاق مثل تأثیر آن‌ها در رنگ و اعضا و اندام ... به‌عنوان عامل زمینه‌ای موردقبول همگان است. هر چند عامل وراثت تعیین‌کننده‌ی قطعی سرنوشت هیچ کس از نظر صلاح و فساد و خوشبختی و بدبختی نیست بلکه فقط توانایی ایجاد زمینه را دارد در غیر این صورت تأثیر محیط و تعلیم و تربیت و دیگر عوامل و انگیزه‌ها به کلی منتفی می‌شود در صورتی که تأثیر تلقین و کمال‌جوئی که می‌تواند شخصیت انسان را تغییر دهد تردیدی وجود ندارد. پدر مهربان و عاشق، سعادت فرزندش را می‌خواهد چون فرزند در سن جوانی، آغاز عمر را در پیش دارد که دارای نیت پاک و قلبی صاف است باید در تربیت او بکوشد و از نمونه‌های حسی که شامل درس‌ها و عبرت‌ها است برای مسائل اخلاقی کمک بگیرد. پدر فرزندان را باید به راه راست هدایت کند و در این مسیر هم راهنمایی را که مورد اعتماد و آگاه هستند معرفی کند چون انسان در هر حالتی نیاز به راهنمای دلسوز و مدبر دارد.

پدران سعی کنند به فرزندان آموزش دهند که در راه خدا اتفاق کنند چون انسان‌ها راهی طولانی در پیش دارند بخشش و دادن صدقه توشه‌ای است که فقیر تا روز قیامت آن را بر دوش می‌کند و در هنگام قیامت و شدت نیاز این اتفاق به او باز می‌گردد. نامه وصیت پدران به فرزندان می‌تواند شامل مطالب اخلاقی باشد چون پدران کوله‌بار عظیمی از تجربیات هستند که با گذشت زمان حاصل شده است، گوینده‌ی اندرزها باید تواضع به خرج دهد و از موضع بالا و آمرانه صحبت نکند که سخنانش تأثیر بیشتری داشته باشد دنیا بدون مشکل و ناراحتی نیست چون طبیعت دنیا آمیخته با مشکلات، ناراحتی‌ها و رنج‌ها است پس پدر باید فرزند را با این امور آشنا کند. فرزندان باید از پدران ساده زیستی را بیاموزند چون انسانیت و مسئولیت الهی به انسان اجازه نمی‌دهد که فرد برای خود سفره‌ی رنگین تهیه کند درحالی که همسایگان گرسنه به نان شب محتاجند. فرزند در محیط خانواده باید یاد بگیرد که یاد مرگ و زندگی پس‌از آن انسان را از هواپرستی و حرص بر اموال دنیا و آلودگی به گناهان بازمی‌دارد. هر چیزی را که برای خود نمی‌پسندد برای دیگران هم نپسندد و در سود و زیان برای خود و مردم فرقی نگذارد، هر چیزی را که می‌شوند یا می‌بیند زود باور نکند و یا سریع بازگو نکند و خود را از مواضع تهمت دور کند، سوظن و خوش‌باور افراطی نباشد. حلیم و بردبار باشد و از مفاسد و خشونت‌ها دوری کند و از نعمت‌های خداوند به‌خوبی استفاده کند. پدر در خانواده باید برنامه‌ی زندگی را طوری تنظیم کند که در بخشی از آن انسان باایمان باید به خودسازی و کسب فضیلت مشغول باشد، علم خود را افزایش دهد، از تجربه‌های دیگران استفاده کند، رذیلت‌های اخلاقی را از خود دور کند، به دنبال حل مشکلات مردم باشد هم به اصلاح خود بپردازد و هم به حل مشکلات مردم توجه کند دل مردم حاجتمند را شاد کند که خداوند آن را وسیله‌ی لطف خود نسبت به برآورنده حاجت قرار می‌دهد و اندوه او را برطرف می‌کند.

نامه و وصیت پدران به فرزندان می‌تواند شامل مطالب اخلاقی باشد چون پدران کوله‌باری عظیمی از تجربیات هستند که با گذشت زمان حاصل شده است گوینده‌ی اندرزها باید تواضع به خرج دهد و از مواضع بالا و آمرانه صحبت نکند که سخنانش تأثیر بیشتری داشته باشد دنیا بدون مشکل و ناراحتی نیست چون طبیعت دنیا با آمیخته با مشکلات ناراحتی و رنج‌ها است. پدر به تربیت فرزند خود اقدام کند؛ پیش از اینکه هوا و هوس و فتنه‌های دنیا بر او هجوم بیاورد و فرزندش سرکش شود. پدر قبل از این که فرزندش معصومش در معرض تندباد و طوفان‌های وسوسه‌های نفس و فتنه‌های دنیا قرار بگیرد او را تربیت و نصیحت کند چون اگر کودک به‌موقع تربیت نشود فرصت نصیحت و اندرز از دست می‌رود.

نامه وصیت پدران به فرزندان می‌تواند شامل مطالب اخلاقی باشد چون پدران کوله‌بار عظیمی از تجربیات هستند که با گذشت زمان حاصل شده است، گوینده‌ی اندرزها باید تواضع به خرج دهد و از موضع بالا و آمرانه صحبت نکند که سخنانش تأثیر بیشتری داشته باشد، دنیا بدون مشکل و ناراحتی نیست چون طبیعت دنیا آمیخته با مشکلات، ناراحتی‌ها و رنج‌هاست و پدر، فرزند را با این امور آشنا کند. فرزندان جزئی از وجود پدران هستند، به دلیل قانون وراثت مجموعه‌ای از صفات جسمانی و روحانی از پدران به فرزندان می‌رسد و فرزندان دارای صفات روحانی و جسمانی پدر هستند، به همین دلیل پدران سعی می‌کنند فرزندان را نصیحت کنند و در سختی‌های زندگی آن‌ها را راهنمایی کنند. پدر قبل از این که فرزند مخصوصش در معرض طوفان‌ها و تندباد وسوسه‌های نفس و فتنه‌های دنیا قرار بگیرد او را تربیت و نصیحت کند چون اگر کودک به‌موقع تربیت نشود

تربیتی. فرزند
پروری
خطبه ۹۴، نامه
۳۱، نامه ۴۵، نامه
۵۳، حکمت ۲۵۷

۳

جنسی
نامه ۳۱

۴

تربیتی. مراحل
رشد
نامه ۳۱، حکمت
۳۵۴، حکمت
۳۹۹

۵

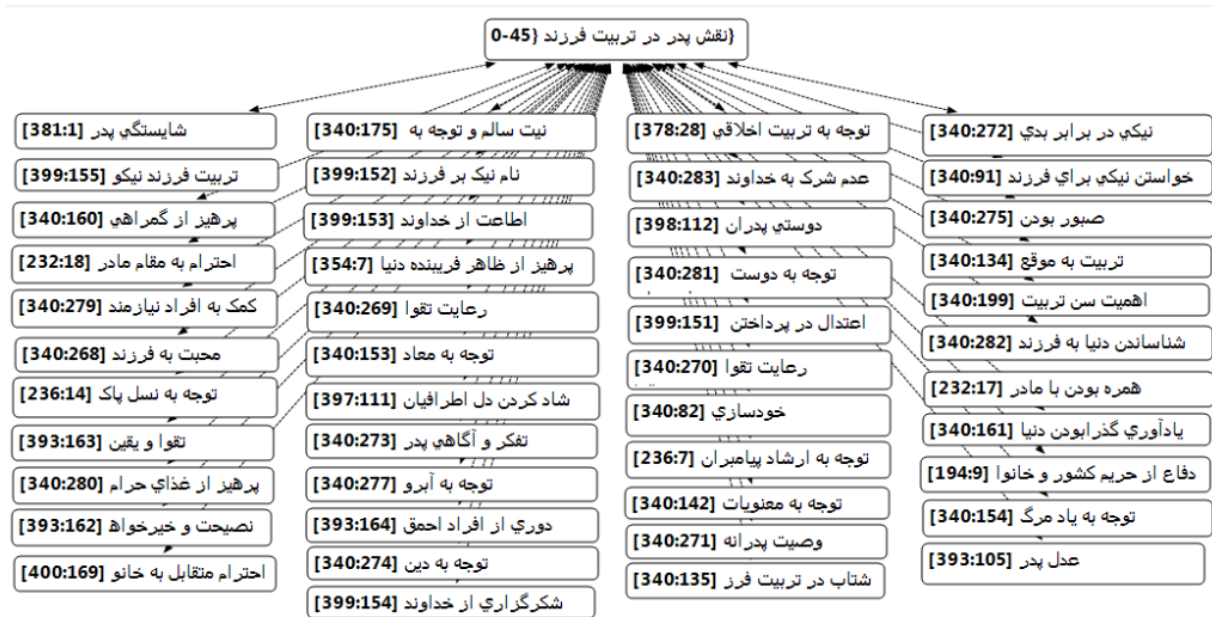
فرصت نصیحت و اندرز از بین می‌رود. پدران برای تولد نوزاد باید شکر گزار خداوند باشند ۱- یادآوری پدر برای سپاسگزاری خدا و توجه به خداوند ۲- درخواست نزول برکت از جانب خداوند از طریق دعا ۳- دعا برای بقای فرزند و رسیدن به رشد و کمال ۴- دعا برای بهره‌مندی و سود بردن و نیکی و فایده؛ یکی از حقوق پدر بر فرزند نام‌گذاری است زیرا نام چیزی است که بارها و بارها تکرار می‌شود و اثر تلقینی دارد. امام (علیه‌السلام) تربیت را مقدم بر هر چیزی می‌داند، زیرا اگر پدر و مادر در تعلیم و تربیت فرزندان کوتاهی کنند خسارت زیادی هم دامان پدر و مادر را می‌گیرد و هم فرزند را به ویژه اگر افراد ناباب اطراف فرزندان باشند، از بین تمام آداب و تعلیمات به تعلیم قرآن توجه زیادی شده است، زیرا در قرآن مجموعه‌ی بی‌نظیری از تمام درس‌های مادی و معنوی وجود دارد، حق فرزند بر پدر هم این است که در همه‌ی کارها جز نافرمانی خداوند سبحان از او اطاعت کند، اگر پدران و فرزندان هرکدام به حق خود عمل نکنند عاق خواهند شد.

تربیتی. وراثت

خطبه ۹۰

۶

انسان‌ها از نظر جسمی و روحی باهم متفاوتند؛ این تفاوت‌ها از تفاوت مواد مختلف زمینی حاصل شده است که سرشت انسان‌ها از آن آفریده شده است. شک نیست که تفاوت‌های روحی و جسمی بر اثر تعلیم و تربیت قابل تغییر و دگرگونی هستند بنابراین تفاوت‌ها هرگز به سلب اختیار و مسئله‌ی جبر نمی‌انجامد.

نمودار ۱: دسته‌بندی کدهای پدر و تربیت بر اساس مروری بر کتاب نهج البلاغه

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش تربیتی پدر در خانواده در آموزه‌های نهج البلاغه صورت گرفت. نتایج نشان داد که خاندان و اجداد افراد مثل درختی هستند که شاخ و برگ‌های این درخت همان عترت و فرزندان هستند، این درخت و شاخ و برگ‌ها همان وراثت هستند چون پدران پاک و بافضیلت و مادران با تقوا و صاحب شخصیت، زمینه‌های پاکی فرزندان را فراهم می‌کنند چون درختی که شاخه‌های بلندی دارد میوه‌های شیرین دارد و دست افراد فرومایه‌ی به آن نمی‌رسد. چون فرزند از پدر و مادر متولد می‌شود و جزئی از وجود او هستند و مجموعه‌ی صفات جسمانی و روحانی به حکم قانون وراثت از پدر به فرزندان می‌رسد و فرزندان صفات روحانی و جسمانی پدر را

دریافت می‌کند... پدر در نقش امنیتی یا حمایتی، با سرپرستی و تامین اقتصاد خانواده، امنیت را که زمینه تربیت است برای اعضای خانواده فراهم می‌کند. پدر عدالت را در خانه برقرار می‌سازد و نقش اساسی در امنیت درونی یعنی محبتی دارد. نقش عاطفی یا محبتی پدر، باعث ایجاد حس اعتماد به نفس در اعضا می‌شود. پدر با پاشیدن بذر محبت خویش در دل هر یک از اعضا، رابطه ای ایجاد می‌کند که اعتماد، اطمینان و علاقه، جوانه های این بذر خواهند بود و هموار ساختن زمینه تربیت، میوه آن بذر، پدر با بوسیدن و بازی کردن با فرزندانش، محبت خود را به آنان ابراز می‌کند و نیاز به محبت را که از ابتدایی ترین و ضروری ترین نیازهای تربیتی است، مرتفع می‌سازد. گفتار، رفتار، خلق و خو، منش و شخصیت پدر، برای اعضا و به خصوص فرزندان الگوست چرا که ذهنیت آنان نسبت به پدر با توجه به شأن او همه چیز است، پدری مقتدر و مهربان و دلسوز که می‌توان در ملاحظات اجتماعی به او تکیه کرد. اولین جلوه نقش اجتماعی پدر، در نامگذاری فرزند نمود دارد چرا که با انتخاب نام، شخصیت کودک در اجتماع شکل می‌گیرد و دارای هویت می‌شود. پدر در طول زندگی خود باید با دلسوزی مواظب فرزندانش باشد زیرا فرزندان ممکن است در معرض وسوسه‌های نفس و فتنه‌های دنیا قرار بگیرد و اگر هوای نفس وسوسه‌های شیطان بر نفس غالب شود فرصت پند و اندرز از دست می‌رود پس فرزندان بی‌تجربه و جوان تا جایی که می‌توانند باید از تجربه‌های پدران و مادران پیر و باتجربه استفاده کنند. امام (علیه‌السلام) تربیت را مقدم بر هر چیزی می‌داند، زیرا اگر پدر و مادر در تعلیم و تربیت فرزندان کوتاهی کنند خسارت زیادی هم دامان پدر و مادر را وهم فرزند را می‌گیرد؛ به خصوص اگر افراد ناباب هم اطراف فرزندان باشند. از بین تمام آداب و تعلیمات به تعلیم قرآنی توجه زیادی شده است زیرا مجموعه‌ی بی‌نظیری از تمام درس‌های مادی و معنوی در آن وجود دارد. حق فرزند بر پدر هم این است که در همه‌ی کارها جز نافرمانی خداوند سبحان از او اطاعت کنند. اگر پدران و فرزندان هر کدام به حق خود عمل نکنند عاق خواهند شد. پدر و مربی در تربیت کودک و نوجوان بنا بر علاقه‌ای که به او دارد باید کودک را نصیحت و توصیه به نیکوکاری کند و آداب اخلاق، خودسازی، تربیت نفس، سیر و سلوک الی الله را آموزش دهد تا کودک از هوا و هوس پرهیزد، سرگرمی‌های غافل کننده را از خود دور کند و به‌دوراز تعصب و سهل‌انگاری به سفر آخرت بیندیشد. پدر باید فرزندان را به راه راست هدایت کند و در این مسیر هم راهنمایی را که مورد اعتماد و آگاه هستند معرفی کند چون انسان در هر حالتی نیاز به راهنمای دلسوز و مدبر دارد. پدران اگر خواهان سعادت فرزندان هستند باید در زمانی که قلب آن‌ها صاف و پاک است در تربیت کردن آن‌ها تلاش کنند. و در این راه از تاریخ گذشتگان که سرشار از درس‌ها و عبرت‌ها است کمک بگیرند زیرا نمونه‌های حسی تأثیر خوبی دارد. دوستی بین پدران باعث می‌شود فرزندان به هم نزدیک شوند و حتی رابطه‌ی خویشاوندی ایجاد شود در جوامعی که عاطفه کمرنگ نشده است، مودت و دوستی بر خویشاوندی برتری پیدا می‌کند و دوستی در مفید بودنش از خویشاوندی بی‌نیازتر است. یکی از توصیه‌های پدران بر فرزندان می‌تواند این باشد که از انجام دادن گناه

در خلوت هم باید دوری کنند، هر کس که شاهد گناهِش حاکم و خداوند هم باشد باید بترسد.. پدر مهربان همیشه بهترین نیکی‌ها را برای فرزندان خود می‌خواهد چون خواهان سعادت او است. پدران به فرزندان آموزش دهند که زندگی چیزی جز تجربه نیست چون اگر کسی از تجربه‌های دیگران بهره بگیرد در اعمال و رفتار آنها و نتیجه‌هایی که از علل آنها گرفته می‌شود دقت کند و در اخبار عبرت‌انگیزی که از آنها به یادگار مانده بیندیشند و در آثار باقی‌مانده با دیده‌ی عبرت بنگرد از تکرار آن اشتباهات مصون خواهد ماند.

یافته‌های این پژوهش همسو با نتایج پژوهش‌های صالحی بابامیری، فرجی (۱۳۹۸) علوی (۱۳۹۳)، زاهدت (۱۳۹۰) و سیرز (۲۰۱۲) است. آنها در پژوهش خود بیان نمودند پدر نقش مهمی در شناسایی هویت جنسی دختر داشته و در عین حال که مادر سعی می‌کند با نقش حفاظتی خود فرزند را حفظ کند، پدر، او را به سمت بیرون‌گرایی می‌دهد و در کنار دادن حس اعتماد و امنیت به او اجازه شکستن محدودیت‌ها را می‌دهد. پدر غریبه‌شناسانده شده‌ای است که دختر را از دستان قدرتمند مادر جدا کرده و در پناه خود در جهان به او هویتی مستقل می‌بخشد و میرزاییگی (۱۳۹۴) در پژوهش خود بیان نمود پدر در خانه مسئول نظم و عامل اصلی ایجاد امنیت، اجرای قانون و برنامه‌ریزی امور زندگی است. عدم حضور وی باعث سردی محیط خانواده می‌شود و از گرمی آن می‌کاهد. پسر وقتی پدرش را در کنار خویش می‌بیند؛ احساس امنیت و آرامش می‌کند به همین علت هر چه بچه‌ها بزرگ‌تر می‌شوند، به همان اندازه برای آنها نیاز به پدر مهم‌تر و حیاتی‌تر می‌گردد.

از بررسی نتایج برخی تحقیقات که در دهه آخر قرن بیستم در جهان انجام شده درمی‌یابیم:

فرزند از افراد زیادی در زندگی الگوبرداری می‌کند اما پدر می‌تواند نقش مؤثر و مفیدتری را ایفا کند و در تمام سنین می‌تواند الگویی مناسب برای فرزند باشد و فرزند بسیاری از رذایل و فضایل اخلاقی را از پدر الگوبرداری می‌کند. در روان‌شناسی تربیتی نقش پدر در خانواده و تربیت فرزندان را آن‌قدر مهم قلمداد می‌کنند که حتی از طریق فرزند و رفتارهای او می‌توانند به ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی پدر پی ببرند. با توجه به این بیانات هر پدری در قبال رفتارهایش مسئول است زیرا در شکل‌گیری شخصیتی سالم در فرزندان نقش دارند.

نقش پدر در خانواده در تناسب میان گفتار و عمل بسیار مهم است و پدرانی که میان گفتار و عمل‌شان تفاوت وجود دارد نمی‌توانند الگوی مناسبی برای تربیت و پرورش حس مسئولیت‌پذیری در کودکان باشند. اهمیت نقش پدر در خانواده این موضوع را حیاتی می‌کند که پدر باید اوقات بیشتری را با فرزندان خود بگذراند زمانی که وقت بیشتری را صرف فرزند خود بکند. از ریشه‌ی بسیاری از مشکلات او آگاه می‌شود خواسته‌ها و امیال او را بیشتر می‌شناسد و به رفع آنها می‌پردازد.

مدیران اجرایی و سیاستگذاران دستگاه‌ها و سازمان‌های مرتبط دولتی؛ با علم به نتایج این تحقیق (نقش تربیتی پدر) و نقش مؤثر آن در تربیت یکایک اعضای جامعه، با برنامه‌ریزی‌های مدوّن می‌توانند منشأ اثر خیر در کشور باشند.

طرح الگوی مناسب در سطح جامعه و در محیط خانواده از طریق مراکز فرهنگی و رسانه‌ها و به ویژه قبل از ازدواج می‌تواند به تحکیم نقش پدران در تربیت فرزندان، تکوین تربیتی کامل، همگون و هماهنگ در محیط خانواده و تحویل انسان‌های متعادل و فعال به جامعه کمک کرده، از ایجاد مشکلات بسیاری در سطح خانواده و اجتماع پیشگیری کند.

استفاده از نتایج این پژوهش می‌تواند راهنما و منبع اطلاعاتی مفیدی برای مشاوران خانواده باشد. همسر برای تحقق نقش تربیتی پدر در خانواده، احترام او را حفظ کند و جایگاه سرپرستی وی را در خانه تثبیت نماید. فرزندان نیز بایستی با احترام به پدر، به ایفای نقش تربیتی پدر در خانواده جدیت ببخشند. با توجه به اینکه پدر در خانواده باعث موفقیت در امور زندگی مربوط به بیرون از خانه به‌ویژه امر تحصیل فرزندان و همچنین الگوی جنس پسر است. لازم به نظر می‌آید مدارس جهت موفقیت فرزندان در امر تحصیل به تبیین جایگاه پدر برای خانواده‌ها از طرق مختلف اقدام کنند.

با توجه به ویژگی‌های پدر می‌تواند پژوهش‌هایی مجزا در ارتباط با اقتدار مرد در خانواده و تأثیرات تربیتی آن بر هر یک از اعضا و همین‌طور نقش تربیتی محبت مرد در خانواده و.. انجام پذیرد. علی‌رغم اینکه تحقیقاتی در زمینه تربیت در خانواده صورت پذیرفته اما هنوز خلاً یک پژوهش تخصصی در ارتباط با خانواده و تبیین نقش تربیتی پدر به عنوان زیر بنای خانواده احساس می‌شود.

محدودیت‌ها و پیشنهادهای پژوهش

به دلیل کاهش تأثیر والدین و مخصوصاً پدران و پررنگ شدن نقش نهادهای جایگزین، آسیب‌های روانی در تربیت فرزندان به وجود آمده است و والدین فقط نقش حمایتی پیدا کرده‌اند و اقتدار خانواده‌ها از بین رفته است. با توجه به تغییر و کم‌رنگ شدن جایگاه والدین، باید خانواده‌ها را آگاه کرد که باید تلاش کنند در همان سال‌های اولیه، پایه‌های تربیتی فرزندان به خوبی شکل بگیرد و کودک با پدر و مادر انس بگیرد که در آینده به آسیب‌های اجتماعی کمتری دچار شوند.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع مالی

هیچ‌گونه کمک مالی برای این تحقیق نشده است.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری تخصصی در دانشگاه آزاد سنندج است. بدین وسیله از تمامی کارشناسان متخصص که برای انجام این پژوهش همکاری لازم را داشتند قدردانی می‌شود.

References:

- Ahmad ebn Fares, A. (2010). *Mojam Maghayis Al-loghat*. Maktabah Company .
https://doi.org/10.1163/2330-4804_eiro_com_8709
- Alavi, S. H. R. (2014). Training in Qoran and Nahj al-Balagha. Shahid Bahonar University of Kerman.
<https://uk.ac.ir/-/%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%AA%D8%B1%D8%A8%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D9%82%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D9%88-%D9%86%D9%87%D8%AC-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%84%D8%A7%D8%BA%D9%87>
- Alayi Rahmani, F. S., Z. (2014). The Impact of Family, Environment, and Determination on Forming Human Personality from Imam Ali (A.S)'s Point of View. Quarterly of Nahj al-Balagha Research Papers, 5(2), 83-104 https://nab.basu.ac.ir/article_869.html
- Al-Raghib al-Isfahani, H. M. (1991). *Al-Mufradat fi Gharib al-Quran* (J. Valadbeygi, Trans.). Dar-al Elm-al Dar-al Shamiyah. <https://lib.eshia.ir/15362/1/0>
- Amid, H. (1956). *Amid Dictionary*. <https://noo.rs/ulllf>
- Aron, R. (2014). *Basic Steps of Thought in Sociology* (P. Bagher, Trans.). Islamic Revolution Publications <https://sohalibrary.com/item/view/34065>.
- Bagheri, H. (2002). *Islamic Education and Training*. Mehre Sajede .
- Bahrani, M. A. (1983). *A Description of Nahj al-Balagha*. Al-ketab <https://noo.rs/TWCAM>
- Beheshti, M. (2019). The Basics of Training according to Qoran point of view. Research Institute of Islamic Culture and Thought .
- Dashti, M. (2006). Translation of Nahj al-Balagha (Vol. 1). Mohaddes <https://noo.rs/t4CxH>
- Dehkhoda, A. A. (1965). *Loghat-name-ye Dehkhoda*. <https://noo.rs/m3vAX>
- Dehnani, H. (2020). *The flower of the life*. Khadem al-Reza .
- Delshad Tehrani, M. (2006). *Mah-e Mehrparvar*. Darya . <https://noo.rs/TDiX0>
- Eshaghi, H. (2002). *Soluke Alavi*. Bustane Ketabe .
https://www.ghbook.ir/index.php?option=com_dbook&task=viewbook&book_id=208&Itemid=&lang=fa
- Faezi, A. (1998). *The Basics of Islamic Training, Methods, and Ethics*. Mos'i Publications .
<https://noo.rs/B5kW0>
- Fares, A. e. (2010). *Mojam Maghayis Al-loghat*. Maktabah Company. <https://noo.rs/F4uql>
- Haji Babaiyan Amiri, M. (2020). Practical Methods of Ethical Training in Islam (Emphasizing the Teenager and Youth phases). Sorush https://opac.nlai.ir/opac-prod/search/briefListSearch.do?command=FULL_VIEW&id=8660385&pageStatus=1&sortKeyValue1=sortkey_title&sortKeyValue2=sortkey_author
- HosseiniZade, A. (2005). The Training Method of the Prophet (P.B.U.H.) and the Ahlal Bayt (A.S). Research Institute of Hawzah and University https://opac.nlai.ir/opac-prod/search/briefListSearch.do?command=FULL_VIEW&id=661915&pageStatus=1&sortKeyValue1=sortkey_title&sortKeyValue2=sortkey_author .
- Mirzabeigi, H. A. (2013). The Role of Father in the Family. Avamatn <https://opac.nlai.ir/opac-prod/search/briefListSearch.do>
- Mo'in, M. (1972). *Moin Encyclopedic Dictionary*. https://opac.nlai.ir/opac-prod/search/briefListSearch.do?command=FULL_VIEW&id=793447&pageStatus=1&sortKeyValue1=sortkey_title&sortKeyValue2=sortkey_title

- Rashidpur, M. (2001). Training from Ali's point of view. Parnian .
- Salehi Babamiri, N. & Faraji, Y. (2019).. Journal of Psychological Studies and Educational Sciences, 1st vol. Pp. 73-84. <https://www.sid.ir/paper/867067/fa>
- Zohadat, A. M. (2001). Education and Training in Nahj al-Balagha. 5th ed. Bustan-e Ketab Institute. <https://library.tebyan.net/fa/Viewer/Text/48852/1>